

Др Ђорђе Игњатовић*

УСЛОВНИ ОТПУСТ – ПРАВНА И ПЕНОЛОШКА АНАЛИЗА

У раду се анализира нормативна основа и пракса примене условног отпуста као института кривичног права, који је истовремено и веома значајна криминално-политичка и пенолошка мера. Указано је на његов историјат и компаративно стање модела условног отпуста у САД и европским земљама, да би се онда указало на путање у решењима која су се код нас испољила у последњој деценији. Апсурд своје врсте представља чињеница да је у односу на овај институт наше казнено право показало дозу ретрибутивности која скоро да нема пандана у компаративним правним системима. Анализирани су и разлози који су довели до тих решења и дати предлози како из те ситуације изаћи.

Кључне речи: *Условни отпуст.– Осуђена лица.– Привилегије.– Рецидив.– Казнионице.– Пренасељеност.*

1. УВОД

Условни отпуст (на немачком *bedingte Entlassung*, на француском *liberté conditionnelle*, на италијанском *liberazione condizionale*, на енглеском *conditional release* или чешће *parole* – од француске именице истог облика која означава = реч¹) у данашњем значењу је институт казног права који подразумева отпуштање осуђеника

* Аутор је редовни професор Правног факултета Универзитета у Београду, ignjat@ius.bg.ac.rs

¹ Интересантно је како је овај израз настао. У време када је реч човека још увек нешто значила, европске армије су ослобађале заробљене непријатељске војнике ако обећају да више неће учествовати у ратним дејствима. На француском ова „реч части“ је означавана са *parole d'honneur* и тако се овај израз одомаћио с обе стране Ламанша. Вид. Mary Stohr, Antony Walsh, Craig Hemmens, *Corrections – A Text / Reader*, Sage, Los Angeles 2009, 421.

из завода пре истека времена на које је осуђен на казну затвора, најчешће на основу процене да то не представља ризик за друштво, уз његово обећање да неће вршити кривична дела и да ће се придржавати (евентуалних) обавеза које су му при томе наметнуте; најчешће, приликом отпуста успоставља се и систем надзора да ли се лице придржава обећања, уз могућност да у сваком тренутку док не протекне време на које је пресудом лишен слободе буде враћен у установу уколико се не придржава обећаног.

У томе је основна разлика између условног отпуста и превременог отпуштања које му је претходило (осуђеник се због доброг владања отпушта с издржавања казне раније и од тог тренутка сматра се слободним у пуном смислу те речи). Оваква пракса претходила је условном отпусту, а неки казнени системи познају је и данас било као судску меру,² било као повластицу коју одобрава пенитенцијарна власт.³

Од кривичне санкције сличног назива (условна осуда) и која такође преступнику намеће одређене обавезе⁴ – условни отпуст се разликује по два основа: прво, по формалном критеријуму, односно надлежном органу – о условној осуди одлучује у свим кривичним системима суд, док је ситуација са надлежношћу за одобравање условног отпуста, као што ћемо видети касније, шаренолика; и друго, суштинска разлика је у чињеници да је код условног отпуста лице већ провело извесно време лишено слободе, док се условна осуда изриче управо с намером да се то избегне и зато се сматра алтернативом казни затвора.⁵

² Италијански Закон о пенитенцијарном устројству од 1975. уводи институт превременог отпуста (*liberazione anticipata*) којим судија за извршење кривичних санкција (*magistrato di sorveglianza*) осуђеном који није дисциплински кажњаван као награду за ангажовање на сопственој редукацији и укључивању у друштво издржавања казне скраћује 45 дана за сваких пола године доброг владања. Године 2013. Сенат је декретом са законском снагом проширио ову повластицу на 45–75 дана семестрално, али не за сва дела – искључена су она „посебно друштвено аларматна“ (*reati di particolare allarme sociale*) каква су тероризам, удруживање мафијашког типа, отмице, трговина људима, сексуални деликти против деце, као и „удрживање ради шверца иностраних цигарета“. Вид. <https://www.senato.it/japp/bgt/showdoc/17>, 24. октобар 2015.

³ Као и већина других, и наше кривично извршно законодавство познаје институт превременог отпуста који код нас одобрава шеф пенитенцијарне администрације (директор Управе за извршење кривичних санкција) на предлог управника завода и то највише шест месеци пре истека казне, ако је осуђени издржао 9/10 њеног трајања.

⁴ Због тога се у неким земљама извршењем обе ове мере баве исти – пробациони – органи. У појединим служба за пробацију ради с условно осуђеним лицима, док се другима бави служба за условно отпуштене (*parole office*).

⁵ И то још од времена првих радова о тој теми попут текста Нормана Бишопа који је припремљен за Европски семинар одржан септембра 1987. Вид. Norman Bishop, *Non-Custodial Alternatives in Europe*, HEUNI, Helsinki 1988, 63.

У криминолошкој литератури временом су се искристалисала три концепта условног отпуста: 1. по првом, ради се о милости односно привилегији државе која у сваком тренутку може бити опозвана; 2. по другом, то је уговорни однос осуђеника и државе којим осуђени преузима одређене обавезе; ако их не поштује, уговор се ставља ван снаге и он се враћа у завод док не истекне време на које му је пресудом одузета слобода кретања; 3. по трећем, условни отпуст је само други облик извршења казне затвора јер се осуђеник смешта у заједницу уз бројна ограничења права, због чега се може рећи да се ради о минималној мери одузимања слободе у заједници (*community custody*). У сваком тренутку, надлежни органи могу извршити нову рекласификацију и вратити осуђеног у казнену установу.⁶ У нашој кривичној науци није било јединственог гледишта да ли условни отпуст суштински модификује изречену казну затвора или се ради само о модалитету (фази) њене примене. Од средине девете деценије прошлог века у том погледу доминира став да се ради о суспендовању казне.⁷

Ма колико оваква разматрања на први поглед личила на празно теоретисање, ставови које о њима заузимамо имају врло практичне последице у погледу конкретних решења која се односе на нормативно уређење условног отпуста, избор органа којима се поверава одлучивање и правила процедуре која се при томе примењују.⁸

2. ИСТОРИЈСКИ И КОМПАРАТИВНИ ОСВРТ

Зачетке овог института налазимо у пракси која је у неким државама успостављена још у време настанка казне затвора као кривичне санкције. Тако је први реформатор казних установа Енглез Џон Хауард (*Howard*)⁹ пишући о трагичном стању установа у којима

⁶ Sam Torres, „Parole“, *Encyclopedia od Criminology* (eds. R. Wright, M. Miller), New York 2005, 1121 и даље.

⁷ У једном раду објављеном пре више од три деценије, Зоран Стојановић је детаљно образложио ово гледиште. Вид. Зоран Стојановић, „Условни отпуст: проблеми и перспективе“, *Зборник Правног факултета у Загребу* 1–2/1984, 185 и даље. Аутор га није променио иако је у међувремену у наше право уведена могућност да се уз условни отпуст наложе мере предвиђене кривичноправним одредбама. Вид. Зоран Стојановић, *Коментар Кривичног законика*, Службени гласник, Београд 2012⁴, 217.

⁸ Снежана Соковић, „Условни отпуст – спорна питања и савремена нормативна решења“, *Crimen – časopis za krivične nauke (Crimen)* 1/2014, 35 и даље.

⁹ У литератури налазимо и мишљење Џорџа Годвина да је Хаурадова основна хипотеза да је окрутно кажњавање злочин који друштво врши према преступницима. Вид. George Godwin, *Crime and Social Action*, Watts & Co., London 1956, 108. Тако је он у извесном смислу зачетник идеје да се држава може појавити као преступник о чему пишу многи савремени радикални криминолози. Вид. Ђорђе

су по разним основима била смештена лица лишена слободе као позитиван пример навео могућност да се осуђено лице због доброг владања отпусти са издржавања казне раније.¹⁰

Обично се као практичар који је први увидео значај давања ове повластице осуђеним лицима како би били мотивисани да промене понашање наводи енглески морнарички капетан Александар Маконоки (*Machonochie*), творац тзв. бодовног система (*mark system*) који је увео у кажњеничкој колонији на аустралијском острву Норфолк. До његовог доласка, она је била место на коме су војници задужени за чување реда тиранисали осуђенике, због чега су често избијале побуне. Био је то пример онога што је касније назвао „секундарно кажњавање“ (држава кажњава двоструко: први пут када неком лицу судском одлуком буде одузета слобода, а други пут када га, док казну издржава стави у тешке – чак немогуће – животне услове.¹¹

Маконоки уводи нешто што је представљало зачетак будућег „система прогресивног затварања“ – осуђеник је имао прилику да побољша свој статус у установи: примерним понашањем и залагањем на раду добијао је бодове који су му омогућавали да оствари различите повластице, чија круна је било отпуштање са издржавања казне пре истека времена на које им је судском пресудом слобода одузета. Ова повластица носила је назив „излазна карта“ (*ticket to leave* – *TOL*) и била је најјачи мотив за осуђенике да покажу промене у понашању.¹²

Они су, како је то тврдио Маконоки, заиста излазили са издржавања казне бољи него што су били у тренутку када су у установу ушли. Како наводи Роберт Хугс (*Hughes*), евиденције су показале је да је поврат код лица која су добила „излазну карту“ био, с данашњег становишта, невероватно ниских 2,2%.¹³ Међутим, само

Игњатовић: „Криминалитет државе“, *Казнена реакција у Србији – V deo* (ур. Ђ. Игњатовић), Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2015, 25 и даље.

¹⁰ Као пример такве праксе, Хауард наводи искуства Португалије, али и Француске (затвори у Бержу и Калеу), а сличну праксу имале су и енглеске установе за смештај ратних заробљеника. Вид. John Howard, *The State of Prisons*, J. M. Dents & Sons, London 1929, 118, 137, 144.

¹¹ Једна његова књига тако се и зове; у њој он констатује да постојећи систем кажњавања чини људе горим уместо бољим јер не налази начина да их награди за добро владање – напротив, он стимулише пороке и ситније прекршаје тих лица у установи. Вид. Alexander Maconochie, *Secondary Punishment / The Mark System*, John Ollivier, London 1848, 1.

¹² Џон Бери у свом прилогу о Маконокију као једном од „пионира криминологије“ наводи да је осуђеник могао бити пуштен на слободу ако прикупи 2.000 бодова, а одлуку о томе није доносио управник завода него судско веће, када се увери да се заиста поправио. Вид. John Barry, „Alexander Maconochie“, *Pioneeres in Criminology* (ed. H. Mannheim), Stevens & Sons Ltd, London 1960, 88.

¹³ Robert Hughes, *The fatal shore*, Vintage, New York 1988. Вид. M. Stohr, A. Walsh, C. Hemmens, 422.

неколико година од увођење овог специфичног пенолошког експеримента, енглески Парламент је сменио Маконокија с места управника уз образложење да је систем који је он увео превише благ према преступницима. Ситуација у кажњеничкој колонији убрзо се вратила на стање још горе од оног које је Маконоки затекао – злостављање и побуне опет су се смењивали у циклусима. Тако је Енглеска демонстрирала куда води давање приоритета магловитој представи о генералној превенцији над покушајима да се на осуђенике утиче тако да промене своје понашање.

Касније је из овог пенолошког експеримента преузета идеја да се осуђеник мотивише да се сам ангажује на сопственом поправљању обећањем прогресивног побољшања његовог положаја. У Енглеској је после доста формално одређене прве две фазе (хелијска изолација и заједнички принудни рад) као трећа предвиђен условни отпуст. Проблем је, како је ускоро примећено, представљала чињеница да је прелаз из режима казнене установе у живот на слободи био нагао и изазивао је проблеме у прилагођавању отпуштеног лица. Зато је сер Валтер Крофтон (*Crofton*) предложио увођење модификоване тзв. ирске варијанте прогресивног система која је као трећу фазу у извршењу казне предвиђала тзв. одељење за слободњаке у коме је требало да осуђеници развију самодисциплину и припреме се за суочавање са слободом.¹⁴ У почетку, и овде су подаци о рецидиву условно отпуштених лица били врло охрабрујући: Ричард Сајтер (*Seiter*) наводи да је 1850. године из ирских казнионица условно отпуштено 557 лица и да је само њих 3% после тога рецидивирало.¹⁵

Одлука да ли осуђеник може добити било коју повластицу зависила је не само од понашања и залагања на раду, него и од његовог ангажовања у образовном процесу. Због тога је сваки затвореник даблинског казног завода пролазио кроз едукацију учитеља Џејмса Органа (*Organ*). Важна новина је и то што је осуђеник, после ранијег отпуштања из завода, одмах стављен под учитељев надзор. Овај се није старао само о томе како се отпуштени влада, него му је помагао и око запослења и свега осталог што је могло олакшати његово укључивања у друштво. Због тога се у литератури ово сматра правим зачетком данашњег условног отпуста.¹⁶

¹⁴ Тако је уведено тзв. „међузатварање“ (*intermediate prison*), које је на средокраћу између безусловне казне затвора и условне осуде, због чега се овај реформатор пеналног система може сматрати зачетником алтернатива казни затвора.

¹⁵ Richard Seiter, *Corrections: An Introduction*, Prentice Hall, Upper Saddle River 2005⁴. Вид. М. Stohr, А. Walsh, С. Hemmens, 422.

¹⁶ Такав став заступају Херберт Џонсон и Ненси Волф. Вид. Herbert Johnson, Nancy Wolfe, *History of Criminal Justice*, Anderson Publishing, Cincinnati 1996², 138. Жан Прадел, наспрот тврди да је условни отпуст први осмислио Француз Арну де Марсанжи (*Marsangy*) и то 1847, да би у његовој земљи он био законски регулисан

Интересантно је да Крофтонов модел није успео да нађе на ширу примену у САД. Истина, од 1840. многе од држава су усвојиле „законе о добром владању“ (*good time laws*) који су дозвољавали да осуђеници изађу са издржавања казне раније уколико су показали добро владање, а религиозна секта Квекера, која је у то доба имала снажан утицај на систем извршења казне затвора у англосаксонском свету, потрудила се да отпуштени осуђеници добију неке видове пост-пеналне помоћи.¹⁷ Године 1876. у држави Мичиген пенолог Зебјулон Броквеј (*Brockway*) уводи (у заводу *Elmira Reformatory*) по први пут у САД модел условног отпуста који је са неким модификацијама опстао у америчком пенитенцијарним систему све до 80-их година XX века. Модел је потпуно разрађен у држави Њујорк где су 1907. прописана следећа правила: суд не одређује унапред трајање казне затвора; колико ће осуђени бити у статусу затвореника зависи од његовог владања у заводу (уводи се систем награђивања чији највиши степен је излазак на слободу); после отпуштања осуђеног „на реч“ над њим се врши надзор; постоје посебна правила о опозиву условног отпуста. До 1942. овај модел усвојен је од свих држава, а то је учињено и у федералном корекционом систему. Као његове предности навођене су: веровало се да доприноси поправљању осуђеника кроз њихово укључивање у процес рехабилитације; пружа могућност заводској администрацији да на хуман начин врши институционалну контролу и обезбеђује поштовање дисциплине; с друге стране, осуђеници су имали мотив да се боље понашају; то је истовремено и погодно средство за решавање проблема пренасељености казних установа.

После Другог светског рата прогресивни систем је напуштен. Разлога за такву одлуку било је више, а један је био везан и за условни отпуст: примећено је, наиме, да је и код оних затвореника који су на особље у установи остављали утисак да су се заиста поправили (због чега су и пуштени на условну слободу), поврат био врло висок. Очигледно, оцена да ли је осуђеник спреман за живот изван установе уз поштовање забрана које садржи кривично право била је доношена на основу формалних критеријума, а затвореници су подстицани на неискрено, патворено понашање.

Све су то разлози зашто је под утицајем слободарског духа који је изнедрио Уједињене нације (УН) дошло до промена и у области казног и пенитенцијарног права. Прогресивни систем бива постепено, под утицајем учења Нове друштвене одбране (на теоријском) и Светске организације (на међународном плану), замењен модерним који почива на три основна принципа: а) ресоцијализација као

1885. године. Вид. Жан Прадел, *Компаративно кривично право – санкције* (превод), Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2009, 88.

¹⁷ Н. Johnson, N. Wolfe, 138.

сврха кажњавања; б) индивидуализација не само у изрицању, него и у извршењу казне и в) хумани однос према затвореницима.¹⁸

Увођење „модерног система извршења кривичних санкција“ није, међутим, умањило значај института условног отпуста у наше време. Напротив, тешко је и замислити пенитенцијарни систем који би се одрекао тако важног средства утицаја на осуђеника какво је давање наде да ће се изван установе под одређеним условима наћи и пре но што истекне време на коме му је пресудом одузета слобода. Ако је најнормалније да осуђеник тежи да из установе изађе што пре,¹⁹ то његово настојање би требало искористити како бисмо на њега извршили утицај да убудуће више не врши кривична дела и да установу напусти раније на законит начин.

На таква опредељења није много утицала ни критика филозофије третмана која је имала своје представнике с обе стране Атлантика. Истина, она је у САД била нешто делотворнија. Раних 80-их година прошлог века тамо се дотадашњи модел условног отпуста оспорава и то не само из разлога оживљавања ретрибутивистичке логике.²⁰ Критичари су, како наводи Џоан Петерсилија (*Petersilia*),²¹ истакли више аргумената: 1) врло мало истраживања (мање од 10%) показала су да је модел (са становишта утицаја на опадање стопе поврата код услов-

¹⁸ Ови принципи први пут су инаугурисани у *Стандардним минималним правилима о поступању са затвореницима*. Вид. Никола Срзентић, „Први конгрес УН за сузбијање криминалитета и поступање са осуђеницима“, *Архив за правне и друштвене науке* 4/1956, 142 и даље. Ова правила касније у развијена у бројним међународним документима који представљају важан извор права извршења кривичних санкција сваке савремене државе. Вид. Ђорђе Игњатовић, *Право извршења кривичних санкција*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2014³, 32 и даље.

¹⁹ Хауард указује на снагу тог порива и излаже критици казнене система већине европских држава који су у другој половини XVIII века предвиђали да се осуђенику који је побегао из установе време на које је лишен слободе удвостручује. Он као позитиван пример наводи швајцарске кантоне у којима таква казнена мера није постојала јер „нема ништа природније од жеље заточеног човека да се нађе на слободи“. Вид. J. Howard, 102. У литератури тог времена по питању одговорности осуђеника за бекство није постојала сагласност. Како наводи Џејмс Хит, Хобс (*Hobbes*) је заступао гледиште да је бекство кршење Друштвеног уговора, док је Пуфендорф (*Puffendorf*) сматрао да претупник није дужан да прихвати кривицу и да има пуно право да искористити прилику за бекство, под условом да то чини без примене силе. Вид. James Heath, *Eighteenth Century Penal Theory*, Oxford University Press, London 1963, 13.

²⁰ Као окидач који је узбуркао јавност искоришћена су два трагична догађаја (случајеви *Polly Class* и *Megan Kanka*) у којима су условно отпуштени осуђеници киднаповали, силовали и убили дете од 12 односно 7 година. У америчкој јавности су се тада појавили и захтеви за потпуно укидање условног отпуста.

²¹ Joan Petersilia, „Parole“, *Encyclopedia of Prisons & Correctional Facilities* (ed. M. Bosworth), Sage, Thousand Oaks 2005, 676–681.

но отпуштених) делотоворан;²² 2) приговарало се да је неправедан и нехуман, посебно према осуђеницима који не желе да учествују у свим облицима третмана. Осуђеницима додатно отежава ситуацију то што не знају када ће изаћи из завода; 3) није утврђена корелација између воље да се учествује у преваспитним третманима и каснијег одустајања од вршења кривичних дела; 4) модел је пенитенцијарној администрацији давао превелику дискрециону моћ код одлучивања о одобравању условног отпуста, па су одлуке биле неконзистентне и дискриминишуће (снажно је утицала расна и класна припадност осуђеног).

Започета је изградња новог модела који садржи решење да суд у пресуди одређује трајање казне затвора, а она се скраћује за онолико месеци колико је осуђени заслужио добрим владањем (*good time*). Ово је довело до уједначавања праксе и равноправног третирања осуђеника. Међутим, у низу америчких држава успостављен је двојни режим условног отпуста: а) дискрециони (код кога о предлогу осуђеника да му се одобри ранији излазак са издржавања казне затвора одлучује Веће (*parole board*) само у случајевима да нађе да је осуђени ту повластицу заслужио; и б) обавезни (*mandatory parole*) који се одобрава сваком затворенику пошто компјутер израчуна за колико му треба скратити казну. Овај други модел је уведен како би се решио проблем пренасељености казнионица и смањили буџетски трошкови за пенитенцијарни систем, али је изазвао и бројне контроверзе.²³

Новија истраживања указала су на битну чињеницу: да они осуђеници који су казнионицу напустили без одређивања надзора имају вишу стопу поврата од „колега“ према којима је такав надзор успостављен. Зато се указује да нема по друштво опаснијег преступника од оног који за време боравка у казнионици није био мотивисан да се поправи и који се у друштво вратио без плански осмишљеног надзора.²⁴

²² Ову тврдњу изнео је још Роберт Мартинсон у чувеном чланку објављеном средином осме деценије прошлог века – вид. Robert Martinson, „What works? Questions and answers about prison reform“, *Public Interest* 2/1974, 22 и даље.

²³ M. Stohr, A. Walsh, C. Hemmens, 423 наводе да су у оба случаја који су чак довели до захтева за аболицију условног отпуста, „паролаши“ на слободу пуштени применом мандаторног модела. Питерсилија чак сматра да се ови трагични случајеви виктимизације вероватно не би догодили да су се преступници нашли пред већем за условни отпуст које би анализирано њихову криминалну историју, тип жртве који су бирали и опасност коју представљају. Вид. Joan Petersilia, *Parole and prisoner reentry in the US, Perspectives*, American Probation and Parole Administration, Lexington 2000, 32 и даље.

²⁴ Joan Petersilia, *When Prisoners Come Home – Parole and Prisoner Reentry*, Oxford University Press, Oxford 2003, 3.

Питање условног отпуста је, дакле, непосредно везано за стање безбедности свих грађана. Они су потенцијално највише угрожени од осуђеника који у заводима проводе пет и више година, јер се по правилу суочавају са прекидом социјалних веза, а нарочито оних које су за њих најважније – са породицом.

Разматрање условног отпуста отвара у америчкој литератури мноштво питања, од којих ће бити поменута само нека: 1) број пробационих службеника (не би требало да буду задужени за вршење надзора над више од 35 до 50 лица). Но, с обзиром на то да сви условно отпуштени осуђеници нису у истој ситуацији, важније од броја лица за која су надлежни је да имају довољно времена да се посвете онима који представљају „теже случајеве“ (наркомани, ментално поремећена лица и насилници); 2) када смо код службеника, примећује се да се они налазе у специфичном „сукобу улога“: истовремено су и социјални радници и функционери надлежни за примену закона. У првој улози, њихов врховни принцип је одредити потребе лица у статусу условно отпуштених и пружити им помоћ. Као државни чиновници, они се руководе начелом заштите друштва од злочина и у ту сврху они врше надзор над лицима на условном отпусту и обавештавају надлежне о сваком њиховом кршењу преузетих обавеза. Историјски гледано, прва улога доминирала је у „ери рехабилитације“ до 70-их година прошлог века, а после тога друга, што се могло видети и по спољашњим показатељима;²⁵ 3) разликују се две категорије осуђеника према томе који услови за одобравање условног отпуста за њих важе – општи (слични онима у осталим земљама, па и код нас) и – особени (за посебне категорије затвореника);²⁶ 4) затим, постоји више врста надзора (интензиван – регуларан – средњи – административни); 5) уз све напоре да се отклоне приговори како је доношење одлука о давању условног отпуста у великој мери субјективно и арбитрарно, тај проблем остаје. Управо из тих разлога, америчка Федерална комисија за условни отпуст је навела битне чињенице које треба имати у виду при процени ризика да ће осуђени извршити кривично дело по условном отпуштању (*salient factor score*). Наведене су: раније осуде; чињеница

²⁵ Торес наводи да је у то доба држава Калифорнија наоружала агенте службе за условни отпуст, а они су се све више понашали као део полицијског апарата, сарађујући најтеже с локалним органима реда и учествујући у заједничким рацијама. Вид. S. Torres, 1123.

²⁶ Постоји и трећа категорија – они који не могу уопште рачунати на добијање условног отпуста; поред осуђених на доживотну казну затвора без права на условни отпуст, крајем прошлог века уведено је још неколико случајева: тако је 1986. Конгрес САД донео Закон против злоупотребе дрога (*Anti-Drug Abuse Act*) који је увео забрану условног отпуста (и пробације) за одређене категорије учинилаца који поседују наркотику или тргују њима, као Закони „Три грешке ...“ о којима ће касније бити речи више.

да је претходно већ био упућен у пенитенцијарну установу; узраст; дело због кога је осуђен на казну затвора; време које је протекло од претходне издржане казне; да ли је дело извршио за време док је био условно осуђен или условно отпуштен; и чињеница да је зависник од хероина или других опијата;²⁷ 6) где су границе ограничења грађанских права и забрана (на пример да обављају одређене послове) које се изричу лицима на условном отпусту, обавезно пријављивање полицији и низ других процедура и захвата. Није усамљен став да ове мере уместо да делују превентивно имају криминогени утицај; 7) разлози за опозив условног отпуста могу се поделити на: „суштинске“ (извршено ново кривично дело) и „техничке“ (уколико условно отпуштени не поступа по наредбама или не поштује забране); 8) с претходним је у вези и питање на основу чега се процењује да ли је одобравање условног отпуста било грешка. Јер, у неким државама је пракса да се он опозива искључиво уколико у време док траје казна на коју је осуђен учини ново кривично дело. У другима, то се чини и када се ради о „техничким разлозима“. Цереми Тревис (*Travis*) и Сара Лоренц (*Lawrence*) тиме објашњавају и чињеницу да је у истој години у држави Утах било забележено 19%, а у Масачусету чак 83% „успешних случајева“ условног отпуста;²⁸ 9) рецидив код „паролаша“ је висок – око 2/3 њих у периоду од три наредне године изврши ново кривично дело (и виши је код учинилаца имовинских кривичних дела но код оних који их не врше из користољубља);²⁹ 10) посебан проблем представља чињеница да је у САД у новије време друштвена толеранција на погрешне процене при отпуштању осуђеника много слабија у односу на ранији период; 11) такође, значајан утицај врши и ширење идеја актуарске правде (*actuarial justice*)³⁰ која се, уместо преокупације кривичне правде прошлим догађајима и могућим утицајем на учиниоце и друге, занима за евалуацију ризика и опасности учиниоца и третманских програма. Она почива на тврдњама да је: злочин неизбежна друштвена појава; да је важније профилисати ризик него појединца; прече је управљати

²⁷ Узимањем ових чињеница у обзир, може се направити таблица у којој је максимална вредност 10 (што значи да нема ризика од вршења кривичног дела од стране кандидата за условни отпуст и нема потребе за одређивањем посебног надзора над њим). Вид. S. Torres, 1122.

²⁸ Jeremy Travis, Sarah Lawrence, *Beyond the Prison Gates: The State of Parole in America*, The Urban Institute Justice Policy Center, Washington DC 2002, 20. Ови аутори наводе и друге интресантне податке: да је од 1977 до 2000. број лица којима је условни отпуст опозван због вршења новог кривичног дела порастао за седам пута (брже но заводска популација); да је проценат оних који су то доживели не-сразмерно висок у Калифорнији (скоро половина – 42% од свих таквих случајева у САД) и то повезују са чињеницом да се чак 99% условно отпуштених у тој држави на слободи нађе захваљујући аутоматизму „мандаторног модела“.

²⁹ M. Stohr, A. Walsh, C. Hemmens, 428.

³⁰ Почива на правилима актуарске математике која помаже утврђивању ризика и премије осигурања у сваком конкретном случају.

ризиком него мењати појединце: оријентисати се на будућност, уместо на прошлост.³¹ Под утицајем ових идеја, долази до радикално промењеног односа према условном отпусту. Док је раније, чињеница да је „паролаш“ одмах по изласку из казнионице извршио кривично дело била знак да је пенитенцијарни систем нефункционалан, сада та чињеница добија потпуно другачије значење: она, напротив, указује како систем успешно контролише ризик јер је боравак у установи неутралисао његове криминалне склоности. Зато је потребно изрицати што дуже казне затвора и применом модела „три грешке и ван игре си“ (*three strikes*)³² чешће изрицати доживотну казну затвора. Све то је део концепта „Нове пенологије“³³ који, подстакнут пеналним популизмом, врши снажан утицај.

Америчка искуства показују да је пуштање на слободу осуђеника без спроведеног надзора, без помоћи и подршке не само лоша политика, него доводи и до бројних случајева виктимизације који су могли бити избегнути. Јер, како се наводи у литератури три четвртине милиона отпуштених осуђеника³⁴ који шетају улицама америчких градова представљају стварну опасност по безбедност друштва.

Од условног отпуста који није припремљен и надзиран, постоји само једно горе решење: то је амнестија; како с правом истиче Нилс Кристи (*Christie*)³⁵ такав начин пражњења препуњених казнионица је најгори јер се осуђеници отпуштају не само без икаквог плана и припреме, него и без обзира како су се у казненој установи владали.

³¹ Вид. Robert Dominique, „Actuarial Justice“, *Encyclopedia of Prisons & Correctional Facilities* (ed. M. Bosworth), Sage, Thousand Oaks 2005, 11–14.

³² Ради се о мери која је уведена први пут у држави Вашингтон да би се лицу које се трећи пут осуђује за насилничко кривично дело могла изрећи казна доживотног затвора. Модел се затим проширио и на половину држава и федерално законодавство. Врховни суд одбацио је захтев за укидање овог решења јер је нашао да не представља пример „окрутног и неуобичајеног кажњавања“. До 2001. у САД је по овим законима осуђено више од 50.000 лица.

³³ Малком Фрили и Џонатан Сајмон сматрају да је она настала на таласу конзервативизма у седмој и осмој деценији XX века и да нуди три новине – дискурс (пробаблитет и ризик); циљеви система (ефикасна контрола); и – технике (циљају на преступнике као скупину, а не на појединачног учиниоца). Вид. Malcolm Freely, Jonathan Simon, „The New Penology: Notes on the Emerging Strategy of Corrections and Its Implications“, *Criminology* 4/1992, 449 и даље; упор. Снежана Соковић, „Савремене глобалне тенденције у контроли криминалитета (карактеристике, перспективе и осврт на домаће прилике)“, *Crimen* 2/2011, 212 и даље.

³⁴ J. Petersilia (2005), 678 тврди да их је 2003. године било тачно 774.588 и чинили су 11% од укупног броја лица која су у надлежности корекционих служби; да их је скоро 60% на слободи по „мандаторном моделу“, као и да су углавном мушкарци (жене чине 14%) и припадници расних и етничких мањина, а 3/4 су имали везе са злоупотребом дрога или алкохола.

³⁵ Nils Christie, „A suitable amount of crime“, *Visiting Expert's Papers n° 67*. Вид. www.unafei.org.jp/english/pdf/rs_No67-05VE_christie.pdf, 20. јул 2015.

Када се ради о европским земљама, у наше време постоји велика шареноликост законодавних решења којима се уређује условни отпуст. Пјер Турније (*Tournier*) указује да су у државама чланицама Савета Европе заступљена два основна модела – „дискрециони“ и „мандаторни“³⁶ и њихова комбинација „мешовити“ систем:

А. „дискрециони модел“ постоји на пример у Француској где је осуђеним примарним учиниоцима кривичних дела могуће одобрити условни отпуст после 1/2 издржана казне, док је рецидивисти на отпуст могу рачунати тек када издрже 2/3 изречене казне затвора. Модел почива на начелу *индивидуализације*, односно *персонализације* која се одвија на неколико нивоа – прво, одређивањем дужине казне затвора од стране суда (чиме је утврђено и време које мора провести у установи); затим, приликом одлучивања од стране судије за извршење да ли му се може одобрити ранији излазак на слободу; и најзад, при избору које мере и забране ће отпуштени осуђеник морати да поштује.

Примећено је да је у државама које примењују овај модел последњих деценија прошлог века дошло до опадања броја случајева одобреног условног отпуста. Разлога за то има више: утицај пунитивно оријентисаног јавног мњења; социјални и економски разлози;³⁷ врсте дела због којих су осуђени – све више је сексуалних преступника и наркомана; примена других института казног права – помиловање, амнестија;

Б. „мандаторни модел“ заснован је на принципу *једнакости* и постоји у Шведској од првог дана 1999. године. Предвиђено је да се условни отпуст мора одобрити сваком осуђеном који је издржао 2/3 казне затвора, а минимум је месец дана. Изузетак постоји у два случаја: ако се ради о краткој казни затвора уз коју је одређена пробациона мера и код осуђених на доживотну казну затвора. Ако се ова последња актом помиловања трансформише у затвор одређеног трајања, и такав осуђеник ће се на слободи наћи када издржи 2/3 тако утврђене казне.

Оба наведена основна модела имају добре и лоше стране. Другом се замера то што не мотивише осуђеника до се добро влада и због тога судови изричу дуже казне затвора јер урачунавају да ће она трајати за трећину краће. Они који се залажу за овакав модел тврде да он обезбеђује једнакост и осуђеник унапред зна колико ће про-

³⁶ Један од највећи савремених кривичних компаративиста Жан Прадел означава га као „модел који почива на аутоматизму“. Вид. Ж. Прадел, 90.

³⁷ Осуђеници су по правили лица из нижих друштвених слојева којима је теже да се уклопе у живот на слободи јер немају обезбеђен смештај, теже налазе посао ...

вести на издржавању казне затвора. Осим тога, криминолози тврде да у Шведској после увођења овог модела није дошло до пораста криминалитета.³⁸ Неке државе су, да би избегле лоше стране оба наведена система усвојиле

В. мешовити модел. Његова основна одлика је *прагматизам*: тако се у Енглеској и Велсу осуђени на казне затвора до четири године отпуштају по „мандаторном моделу“ (уз могућност да им се наметне надзор), док се осуђени на казне затвора дуже од четири године могу отпустити по „дискреционом“. Према лицима из прве категорије примењује се неколико решења: они осуђени до једне године, отпуштају се аутоматски по протеклу половине изречене казне и не одређује им се додатни надзор, за разлику од оних који су осуђени на затвор од једне до четири године, којима се такав надзор обавезно одређује. Осуђени на казне затвора дуже од четири године могу бити пуштени на условни отпуст после протекла половине изречене казне. Ако им захтев буде одбијен или га уопште не уложе, биће отпуштени аутоматски по протеклу 2/3 изречене казне.³⁹

Матјаж Амброж (*Ambrož*) и Катја Стубс (*Stubbs*)⁴⁰ као другу основну разлику у законском уређењу условног отпуста у европским земљама виде у одређивању субјеката који о њему одлучују. По њима, постоје два основна система: судски и управни. Први постоји у земљама где одлуку доноси судија појединац или судско веће (немачки и француски законодавац су се, на пример определили за ово решење) јер сматрају да би о свим стварима које се тичу права лица лишених слободе (а условни отпуст је једно од за осуђеника најважнијих права) требало да одлучује независна судска власт. Поред овог решења, заступљена су и она код којих је одлучивање о условном отпусту у надлежности посебне од државе формиране комисије⁴¹ или чак и министра правде.⁴²

³⁸ Вид. детаљније: Pierre Tournier, *Systems of Conditional Release (Parole) in Member States of the Council of Europe* – <https://champpenal.revues.org/378>, 9. септембар 2015.

³⁹ *Ibid.*

⁴⁰ Matjaž Ambrož, Katja Stubbs, „Conditional Release (Parol) in Slovenia: Problem and Possible Solutions“, *The Prison Journal* 4/2011, 467–488.

⁴¹ Оваква Комисија, постоји на пример у Енглеској (*parole board*). Сер Александер Петерсон (*Paterson*) наводи да је њен задатак не само да одлучи о томе да ли ће осуђеном бити одобрен условни отпуст, него и да организује прихват тог лица од стране пробационих службеника који ће га водити и помагати му за време док је на условном отпусту. Вид. Alexander Paterson, „Recidivism and the Indeterminate Sentencing“, *Paterson on Prisons* (ed. S. Ruck), Frederick Muller Ltd, London 1951, 66.

⁴² Тако по решењу које у белгијском праву постоји од 1888. министар правде после састанка с директором и запосленима у установи, представницима Административне комисије и јавног тужилаштва (од 1991. могу да присуствују и затвореник

Разлике у европским кривичним законодавствима показују се и у односу на оба предуслова за одређивање овог института. Традиционално, он је повезан са испуњењем две врсте услова: 1) формалног (дужина издржане казне затвора) и 2) суштинског (може ли се очекивати да ће се осуђеник уздржати од вршења нових кривичних дела).

У погледу првог услова, ту решења иду од 1/5 до 3/4 издржане казне (најчешће решење је половина). Нека законодавства, попут италијанског формални критеријум одређују алтернативно.⁴³ Осуђени на доживотну казну затвора на условни отпуст не могу рачунати пре протека 10 година (Белгија),⁴⁴ 12 предвиђају Немачка и Аустрији, Словенија 25, а Италија 26 година.⁴⁵

Када се ради о материјалном супстрату који представља основ за доношење одлуке, постоје такође два модела: по једном, за доношење одлуке о одобравању условног отпуста потребно је утврдити позитивне чињенице (да се понашање осуђеног у тој мери поправило да се може очекивати да неће вршити кривична дела; по другом (као у Немачкој и Белгији) оне су негативне – условни отпуст ће бити одобрен осим ако специфични индикатори говоре против таквог решења.

Разлике постоје и у односу на правила које се тичу поступка у коме се одлучује о условном отпусту (ко у њему учествује), као што је неједнака и пракса у навођењу разлога који су утицали на доношење

и његов бранилац) доноси одлуку. Вид. Lieven Dupont, Cyrille Fijnaut, *International Encyclopedia of Laws – Belgium*, Kluwer Law and Taxation Publishers, Deventer 1993, 225.

⁴³ Осуђени мора издржати најмање 30 месеци, а уколико досуђена казна затвора не прелази пет година – једну половину. Ако је у питању тежи облик поврата (дело је исте природе као оно за које је већ био осуђен; или је између два дела протекло мање од пет година; или ако је ново дело извршено током издржавања казне или за време док се својевољно није налазио на њеном издржавању), не може бити условно отпуштен пре но што издржи најмање четири године, а ни у ком случају ако није издржао 3/4 изречене казне. Вид. Raffaele Marino, *Codice Penale*, Edizione Simone, Napoli 1987, 91.

⁴⁴ Како овде не постоји време проверавања, надзор над отпуштеним који је био осуђен на ову казну траје најмање 10, ако се ради о рецидивисти 14 година. Иначе, у белгијском казненом праву су сви услови за рецидивисте поштрени. Примарни учиниоци могу бити условно отпуштени после 1/3 издржане казне, код рецидивиста се тражи 3/4.

⁴⁵ Ако некоме изгледа да је белгијско решење за осуђене на доживотну казну затвора преблаго, навешћемо (иако није реч о европској држави) један још либералнији модел: Гери Родригез наводи пример Канаде где Национални савет за условни отпуст после протека рока од седам година сам покреће поступак провере да ли постоје услови да условни отпуст буде одобрен оваквим осуђеницима; ако закључи да не постоје, поново ће га иницирати убудуће по протеклу сваке две године. Вид. Gary Rodrigues, *Canada Criminal Code*, Carswell, Toronto 2001, 524.

баш такве одлуке. Образложење је често у тој мери лапидарно и типско да се основано може сумњати у арбитрарност оних који доносе одлуку. С тим у вези је и питање коме се осуђени може жалити уколико није задовољан одлуком. Није без значаја чињеница да у пракси европских земаља нема случаја да је неко ко се жалио зато што му је ускраћена могућност да пре времена изађе са издржавања казне успео са жалбом.⁴⁶

Оваква шареноликост решења у вези с условним отпустом у праву европских земаља била би мањи проблем да у Савету Европе није 1983. усвојена Конвенција о трансферу осуђеника⁴⁷ и Протокол уз њу: затвореник који је осуђен у једној земљи може, из различитих разлога, део казне издржавати у другој држави и тада се, уколико су модели који регулишу овај институт или конкретна решења у великој мери разликују, може поставити питање могуће повреде његових права.⁴⁸

Управо из тих разлога Савет Европе и Европска унија (ЕУ) развиле су снажну активност усмерену на покушај да се хармонизују законска решења у државама на Старом континенту. Савет Европе је, пре поменуте конвенције о трансферу осуђених лица усвојио још две: Европску конвенцију о надзору над условно осуђеним и условно ослобођеним преступницима⁴⁹ и Европску конвенцију о признавању кривичних пресуда.⁵⁰ Такође, Комитет министара Саве-

⁴⁶ У САД се то, међутим, десило: у једном случају (*Morrissey v. Brewer*) из 1972. Врховни суд је пресудио да је XIV амандман америчког Устава прекршен одлуком пробационог службеника о враћању условно отпуштеног Морсеја у казнену установу. Разлози за опозив били су „техничке природе“ (није извршио ново кривично дело, него је пропустио да испуни преузете обавезе), али му није било дозвољено да се о ствари која се тичала његове слободе пре доношења одлуке изјасни. Вид. М. Stohr, А. Walsh, С. Hemmens, 231. S. Torres, 1124 указује да је овај случај од посебног значаја јер је највиша судска инстанца САД прецизирала да и процедура у вези с условним отпустом мора имати битне елементе фер поступка (*due process*).

⁴⁷ Council of Europe Convention on the Transfer of Sentenced Persons (March 21, 1983, CETS 112). Вид. <http://www.coe.int/en/web/conventions>, 9. октобар 2015.

⁴⁸ Као пример наводи се познати случај из праксе Европског суда за људска права *Szabó v. Sweden* (ECtHR, June 27, 2006 [28578/03] у коме се осуђеник који је ради издржавања остатка казне пребачен против своје воље у Мађарску у којој су важила строжа правила о обавезном времену које се мора провести у заводу (у Шведској је то било 3/4 казне од 10 година, а у Мађарској 4/5 казне). Суд је заузео став да овим није повређен члан 5 Конвенције и да се трансфер не може условљавати идентичним решењима о условном отпусту у обе државе – вид. Dirk van Zyl Smit, John Spencer, „The European dimension to the release of sentenced prisoners“, *Release from Prison – European policy and practice* (eds. N. Padfield, D. van Zyl Smit, F. Dünkel), Routledge, London 2010, 41.

⁴⁹ European Convention on the Supervision of Conditionally Sentenced or Conditionally Released Offenders, November 30, 1964, CETS 51.

⁵⁰ European Convention on the International Validity of Criminal Judgments, May 28, 1970, CETS 057.

та Европе усвојио је две, за материју којом се бавимо у овом раду, значајне препоруке. То су: Препорука о пренасељености заводских установа и инфлацији заводске популације⁵¹ (усвојена 30. септембра 1999. на 681 састанку Комитета) и Препорука о условном отпусту⁵² (усвојена 24. септембра 2003. на 853 састанку Комитета). Иако овом раду није могуће детаљно приказивање садржине наведених препорука, указаћемо само на неколико одредаба од значаја за регулисање условног отпуста. Два разлога говоре у прилог таквог решења: први је то што Европски суд за људска права изричито наглашава да при одлучивању о предметима који се односе на условни отпуст примењује не само три цитиране конвенције Савета Европе, него и правила две наведене препоруке које третира као „меко право“ (*soft law*);⁵³ други је зато што ћемо касније, после приказа решења за које се определило наше право, покушати да укажемо колико су она у складу с идејама прокламованим у наведеном препорукама.

Она која се доносе на пренасељеност казних установа истиче да, у складу с идејом о коришћењу лишавања слободе као крајњег средства, треба развити све правом предвиђене начине да се смањи трајање затварања и међу њима изричито (§23) помиње условни отпуст. Охрабрује се његова шира примена зато што пружа најбољу прилику да се преступнику пружи подршка, помоћ и надзор у заједници (§23).

Већ у Преамбули Препоруке о условном отпусту наглашава се да је он један од најефикаснијих и најконструктивнијих средстава за превенцију повратништва и промовисање реинтеграције осуђеника у заједницу плански, уз пружање помоћи и вршење надзора. Указује се на финансијске трошкове који настају због затварања лица, на нежељне ефекте тог поступка и чињеницу да он отежава рехабилитацију преступника. Из наведених разлога, треба учинити све како би се скратила дужина казне затвора и проширити употребу условног отпуста. Подсећа се истовремено и на бројне препоруке Савета министара и посебно истиче значај Препоруке из 1992. која садржи Европска правила о мерама и санкцијама у заједници и Препоруке о примени тих Европских правила усвојена 2000. године.⁵⁴

⁵¹ Recommendation R (99) 22 of the Committee of Ministers to Member States concerning Prison Overcrowding and Prison Population Inflation.

⁵² Recommendation (2003) 22 of the Committee of Ministers to Member States on Conditional Release (parole).

⁵³ Тако је поступио у случајевима *Dickson v. UK* (2007) и *Kafkaris v. Cyprus* (2008). Вид. М. Ambrož, К. Stubbs, 477.

⁵⁴ Вид. Ђорђе Игњатовић, „Извршење ванзаводских кривичних санкција и мера: међународни извори“, *Казнена реакција у Србији – III део* (ур. Ђ. Игњатовић), Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2013, 26.

У Додатку овој Препоруци прво је дата дефиниција по којој је условни отпуст „раније отпуштање затвореника под индивидуализованим условима“. У питању је мера која се спроводи у заједници и подразумева пружање помоћи осуђеном у току транзиције из живота у заводу у живот у складу са законом у заједници, што се постиже наметањем одређених услова и контролом да ли се они поштују, све с циљем промовисања јавне сигурности и смањења криминалитета у заједници (§ 1–3). Даље, будући да се помоћу њега могу умањити негативне последице затварања, правни систем би требало да омогући условно отпуштање свим осуђеним лицима, укључујући и она којима је изречена казна доживотног затвора. С друге стране, ако су казне толико кратке да је онемогућена примена условног отпуста, требало би прибећи другим мерама (§4–5). Такође, време које осуђени мора провести у заводу не сме бити толико дуго да се губи смисао условног отпуста.

Умањењу ризика рецидива условно отпуштених намењене су следеће мере које им је могуће индивидуално одредити: плаћање компензације или други начин репарације жртви кривичног дела; учешће у третману намењеном наркоманима и алкохоличарима или сличним програмима који третирају сличне факторе који су непосредно повезани с вршењем дела; упражњавање радне терапије или сличне активности (образовне или оне које су намењене професионалном оспособљавању); учешће у програмима усмереним личном развоју; забрана боравка на одређеним местима или њиховог посеђивања. Ове мере трају најдуже до истека времена на које је лице било осуђено (§8–9).

Припрема за условни отпуст организује се у сарадњи како са службама у заводу, тако и с онима које су задужене за пружање постпеналне помоћи после изласка из установе. Оне прве требало би да се постарају да осуђеник учествује у програмима припреме за излазак, како у самој установи,⁵⁵ тако и (уколико је то могуће) ван ње. Подразумева се охрабривање да поново успостави везе са породицом, волонтерским организацијама, да му се чешће одобрава излазак из установе (§12–15).

Наводе се и посебна правила за оба модела условног отпуста: код дискреционог, потребно је да суштински услови буду законом јасно одређени, да буду реалистични; одбијање одобрења не може се правдати немогућношћу да се отпуштени осуђеник запосли или да нема обезбеђен смештај. Осим тога, надлежни орган мора јасно указати зашто сматра да осуђеник не испуњава у закону предвиђене услове; такође, мора му се дозволити да опет иницира предлог за

⁵⁵ Мисли се пре свега на режиме у отвореним установама и друге облике полуслободе.

одобравање условног отпуста онда када сматра да је наведене услове досегао (§16–21). Када се ради о манадторном моделу, ту је ускраћивање условног отпуста могуће само уколико се ради о изузетним околностима, али и тада је у негативној одлуци неопходно навести ког датума ће условни отпуст бити могућ (§22–24).

Да би се ово спровело, Препорука о условном отпусту садржи низ одредаба које се тичу процедуре: а) осуђенима би требало дати право да буду лично саслушани од оних који одлучују о њиховом условном отпусту, а требало би им дозволити и да у том поступку имају правног заступника; б) они који одлучују требало би да се са пуном пажњом односе према свим чињеницама, укључујући и оне којима осуђеник поткрепљује свој захтев; в) осуђенику мора бити дозвољен одговарајући приступ свим чињеницама које се односе на њихов захтев; г) у одлуци се мора јасно указати на разлоге на основу којих је донета и то се мора учинити у писменој форми; д) осуђеницима се мора обезбедити право призива вишој независној и непристасној власти која је дужна да се позабави и суштинским разлозима за доношење одлуке о условном отпусту, као и о поштовању процесних гаранција у спроведеном поступку.

Када се ради о методима за унапређење поступка одлучивања, требало би инструменте намењене оцени ризика и потреба комбиновати с другим методима; подразумева се консултовање специјалиста из области права и друштвених наука, све с циљем постизања конзистентности у доношењу одлука (§37–39).

Посебни одељци посвећени су информисању о условном отпусту и истраживању и статистичком праћењу. У погледу прве теме, наводи се да политичари, правосудни ауторитети, лидери локалних заједница, удружења задужена за помоћ жртвама, као и универзитетски професори и истраживачи треба да буду обавештени о функционисању условног отпуста, али и консултовани о томе, нарочито приликом увођења нових законодавних решења или праксе. Они који одлучују о одобравању условног отпуста требало би да буду обавештени о томе који је однос успешних и неуспешних случајева примене ове мере. Медијске и сличне кампање треба да буду организоване како би се грађанима указало на значај условног отпуста за функционисање система кривичног правосуђа. Те информације морају бити доступне одмах по догађајима који се односе на драматичне и потенцијално сензационалне случајеве злочина извршених од лица на условном отпусту.⁵⁶ Такве ствари требало би неутралисати навођењем позитивних ефеката условног отпуста (§40–42).

⁵⁶ Џејми Бенет сматра да је систем условног отпуста рањив због притиска политике, медија и јавности. У Великој Британији су два тешка убиства која су 2006. године извршили условно отпуштени осуђеници довела драматичног опадања

Како би се дошло до сазнања о томе у којој мери је примењени модел условног отпуста одговарајући и како га развијати, битно је успоставити његово статистичко праћење. Потребно је охрабривати научна истраживања о ставовима које о условном отпусту имају субјекти који учествују у доношењу одлука, они који га спроводе, жртве, грађани, али и осуђеници. Даље, потребно је изучавати под којим условима је отпуст успешан (води смањењу стопе поврата, а отпуштена лица се без проблема укључују у заједницу); требало би имати у виду и како примена условног отпуста утиче на систем кривичних санкција и посебно се позабавити ефектима програма за припрему изласка из завода. Наведени и други закључци који се односе на условни отпуст морају бити засновани на брижљиво вођеној статистици о односу броја одобрених и броја тражених случајева; о дужини издржане казне, броју опозваних (са вођењем евиденције о разлозима) случајева, о криминалној историји и социодемографским карактеристикама условно отпуштених осуђеника (§43–45).

Ваља приметити да се Препорука мало занима за опозив условне осуде иако и ту постоје разлози за преиспитивање неких од решења. Подсећамо овде на несагласност о правној природи условног отпуста, из чега може произићи и питање зашто се у том случају извршење казне наставља и траје онолико колико је времена остало у тренутку када је осуђени условно отпуштен. Јер, ако сматрамо да је он за то време на издржавању казне у другачијем амбијенту (ова концепција се последњих деценија фактички оснажује праксом да му се – уз забрану да поново изврши кривично дело – намећу све бројније обавезе) може се легитимно поставити и питање зашто се време док је испуњавао обавезе не призна бар делимично и остатак казне скрати урачунавањем у пропорцији на пример 2: 1 (два дана у режиму условне осуде према један дан боравка у заводу).⁵⁷

3. УСЛОВНИ ОТПУСТ У СРБИЈИ

Условни отпуст као законска категорија уведен је у Србији први пут маја 1869. посебним Законом о условном отпуштању криваца из казнителених заведења, дванаест година после Енглеске,⁵⁸ а деветнаест година пре Француске.⁵⁹ Услови за опозив били су одређени врло

броја одобрених случајева. Вид. Jamie Bennett, „Parole“, *Dictionary of Prison and Punishment* (eds. Y. Jewkes, J. Bennett), Cullompton 2008, 198 и даље.

⁵⁷ М. Ambrož, К. Stubbs, 473.

⁵⁸ С. Соковић (2014), 35 и даље.

⁵⁹ Та чињеница је за један број кривичара била је вредна хвале, за друге је била доказ да се преурањило. Вид. Марко Павловић, „Слабост кривичне пресуде

широко (могао је бити враћен у казнионицу „ако је учинио какво год, ма и најмање казнено дело или се бар могло посумњати да га је он могао учинити“) што је доводило до бројних случајева злостављања отпуштених осуђеника који су били одмах обвинувани за свако дело чији извршилац није био познат. Ипак, број оних који су враћени у заводе био је средином девете деценије XIX века мањи од 2%.⁶⁰

Кривично законодавство Краљевине Југославије определило се за ирску варијанту прогресивног система у коме је условни отпуст био предвиђен као последња фаза извршења казне⁶¹ за осуђене у одељењима за слободњаке и изузетно за оне који у њима нису били смештени по својој вољи или због недостатка смештајних капацитета у тим одељењима. Услови да би био одобрен били су: да је казна лишења слободе дужа од једне године; да се може са основом узети да ће се осуђени на слободи добро владати и ако је, према својим могућностима надокнадио штету нанету кривичним делом; ако је осуђени млађи од 21 године, могао је бити стављен под заштитни надзор; најзад, услов је био и да је осуђени у заводу издржао прописани део казне: за оне који су по први пут у казненом заводу, ако раније нису били осуђени за злочинство. Осуђеници на вечиту робију која је изречена уместо смртне казне, опроштене Краљевом милошћу, такође су могли бити условно отпуштени.

Условни отпуст трајао је до свршетка остатка времена казне. Код вечите робије трајао је седам, а у ситуацијама када је она била замена за опроштену смртну казну – 10 година. Уколико условно отпуштени „својим владањем или делом због кога би се изгубила вера у његов даљи честити живот“ није дао повода за поништење, сматрало се да је казну потпуно издржао. У противном, уколико изврши „какво ново кривично дело“ или „наруши који од услова под којим је пуштен“, доћи ће до „поништења условног отпуста“.

Предлоге за условни отпуст даје управник казног завода уз консултовање заводског Саветодавног одбора, а одлуку доноси министар правде пошто саслуша мишљење посебне комисије свог Министарства. Одлуку о поништењу условног отпуста такође доноси министар правде на предлог исте комисије.⁶²

у Србији крајем XIX и почетком XX века“, *Анали Правног факултета у Београду* 2/2007, 86 и даље.

⁶⁰ *Ibid.*

⁶¹ I степен: хелијска изолација; II степен: заједнички затвор дању, а усамљење ноћу; III степен: одељење за полуслободњаке или слободњаке; и IV степен: условни отпуст.

⁶² Метод Доленц, Александар Маклецов, *Систем целокупног кривичног права Краљевине Југославије*, Издавачко и књижарско предузеће Геца Кон, Београд 1935, 124.

После Другог светског рата, прва комплетна кодификација југословенског кривичног права (КЗ из 1951) такође познаје условни отпуст. Он је могао бити одобрен сваком осуђеном (без обзира за које кривично дело је осуђен, да ли је повратник или не) који је издржао половину казне строгог затвора или затвора који је својим радом и владањем показао да се толико поправио да се може очекивати да даље неће вршити кривична дела. Интересантно је да је била предвиђено и да се осуђени који се за време издржавања казне „нарочито истакне својим радом и владањем“ може отпустити и пре него што је издржао половину казне.⁶³ Како је једно време наше тадашње законодавство познавало и казну затвора у доживотном трајању, и таквим осуђеницима је после 15 година могао бити одобрен условни отпуст, уколико је уверио надлежне да више неће вршити кривична дела,.

Било је предвиђено да условни отпуст траје до истека времена за које је изречена казна, а за лица којима је смртна казна замењена строгим затвором у доживотном трајању – 10 година од дана отпуштања са издржавања казне.

Поступак се покретао или молбом осуђеном, или по службеној дужности. Све до 1961. било је предвиђено да одлуку о условном отпусту доноси републички секретар за унутрашње послове,⁶⁴ по претходно прибављеном мишљењу комисије за условни отпуст коју су чинили јавни тужилац и представници републичког врховног суда и секретаријата унутрашњих послова. Одбијена молба није представљала сметњу да се поново покрене поступак.

Уз давање условног отпуста осуђеном се може одредити место боравка за време док овај траје и то место може се променити само по одобрењу секретаријата за унутрашње послове који је донео одлуку.

Опозив је предвиђен само ако условно отпуштени, док овај траје изврши ново кривично дело које по свом значају и тежини указује да разлози за одобравање условног отпуста више не постоје. То је био једини услов, па се у литератури наглашавало да до опозива не може довести ниједан други разлог (ни непримерено понашање, ни напуштање места боравка или било шта друго) сем вршења новог, и то не било ког, кривичног дела.⁶⁵ Будући да је у то време доминира-

⁶³ Наравно да се, како је навођено у литератури, подразумевало да је осуђени започео издржавање казне и да је оно трајало довољно времена да се изведе закључак о томе како је казна на њега деловала. Вид. Јанко Таховић, *Коментар Кривичног законика*, Савремена администрација, Београд 1957, 216.

⁶⁴ Тек те године извршење кривичних санкција је из надлежности унутрашњих послова пренето у ресор министарстава правде

⁶⁵ Таховић, 217 чак наглашава да то не може бити дело за које закон предвиђа новчану казну или затвор до шест месеци.

ло схватање по коме је отпуштени на издржавању казне, време проведено на условном отпусту није се урачунавало у казну.

Овај правни режим условног отпуста важио је у основи све до распада СФРЈ без обзира на то што је решењима из 1976. уведена подељена законодавна надлежност између Федерације и република односно покрајина. КЗ СФРЈ имао је само одредбу по којој је осуђени који је издржао половину, а изузетно трећину казне затвора може бити отпуштен под условом да до истека времена за које је изречена казна не учини ново кривично дело. Кривични закон СР Србије је, као и остали републички и покрајински кривични закони садржао прецизирање да се ради о осуђеном који се у току издржавања казне толико поправио да се може с основном очекивати да ће се на слободи добро владати, а посебно да неће чинити кривична дела. При доношењу ове оцене узеће се у обзир све околности које говоре да је постигнута сврха кажњавања.

Разлог за опозивање условног отпуста могао је бити једино вршење кривичног/них дела. Обавезан опозив је ако је осуђени док је на условном отпусту извршио једно или више кривичних дела за која је изречена казна затвора преко једне године. Факултативан опозив предвиђен је ако је учинио дела за која је изречена казна затвора до једне године (при томе је суд узимао у обзир сродност учињених дела, њихов значај, побуде из којих су извршена и друге околности од значаја за доношење одлуке о опозиву).

Србија је 2005. године после више деценија донела самостални Кривични законик (ступио на снагу првог дана 2006) у коме је предвиђено да се условно може отпустити само осуђени који је издржао половину казне (дакле, нема више изузетне примене овог института после трећине издржане казне).⁶⁶ Услови су остали исти и везани су за чињенице које указују да је постигнута сврха кажњавања, као и начин на који је регулисано опозивање условног отпуста.

Међутим, Новелом КЗ од септембра 2009. унето је неколико значајних новина: пре свега претпоставка да се уопште покрене поступак је да је осуђени издржао *три четвртине* казне затвора; друго, *не може се условно отпустити* осуђени који је покушао бекство или је побегао из завода за извршење казне у току издржавања казне;⁶⁷ најзад, предвиђена је и могућност да суд у одлуци о условном отпусту

⁶⁶ Треба напоменути да је председник комисије за израду КЗ био професор Зоран Стојановић који се још 1984. године заложиио за укидање могућности да се условни отпуст даје после једне трећине издржане казне. Вид. З. Стојановић, 1–2/1984, 185 и даље.

⁶⁷ Пре свега, у литератури се критиковало уношење овог услова који се по природи ствари подразумевао. Вид. З. Стојановић (2012⁴), 218. Иначе, и додатак да се ради о бекству „у току издржавања казне“ био је непотребан јер није јасно када би иначе могао побећи, ако не током издржавања казне?

одреди да је осуђени дужан да испуни *обавезе предвиђене кривично-правним одредбама*; треће, новина је то што је обавезно опозивање сада предвиђено ако је осуђени, док је на условном отпусту извршио једно или више кривичних дела за која је изречена казна затвора од *шест месеци*. Такође, факултативни опозив предвиђен је и за случај да је осуђени *није испунио неку од обавеза* које му је суд одредио.

Као последица наведених решења, дошло се у ситуацију да је број условно отпуштених толико опао да се могло поставити питање да ли је уопште потребно задржавати га у правном систему?⁶⁸ Можда би то било боље решење него га уводити као виртуелну могућност, али поставио се проблем пренасељености казних установа. Зато је дошло до даљег новелирања КЗ и од 2012. године је уведен дво-струки режим који се примењује после издржане две трећине казне и према осуђеном ако се током издржавања казне тако поправио да се с основном може очекивати да ће се на слободи добро владати, а нарочито да до истека времена за које је казна изречена не учини ново кривично дело:

А) за једну категорију осуђених уведено је право на условни отпуст („суд ће условно отпустити“). Бекство се истина више не помиње као околност која искључује условни отпуст, али се наводи још шири и нелогичнији разлог: ако је током издржавања казне осуђени два пута дисциплински кажњаван или су му одузете додељене погодности. Очигледно је да су они који су радили на изменама КЗ занемарили да је наш Закон о извршењу кривичних санкција (ЗИКС) познаје теже (њих 23) и лакше (10) дисциплинске преступе од којих велики број нема никакве везе са сврхом кажњавања, а неке представљају начин прилагођавања лица на услове живота у пенитенцијарној установи.⁶⁹ Суштину приговора не мења ни у ЗИКС предвиђена могућност брисања дисциплинске мере из евиденције;⁷⁰

⁶⁸ У литератури се наводи да су и пре ових рестрикција судови додељивали условни отпуст у мање од 3/10 случајева (иако су га пенитенцијарне установе предлагале у више од 40%). Вид. Зоран Илић, Горан Јованић, *Затвор и / или слобода под надзором*, Факултет за специјалну едукацију и ресоцијализацију, Београд 2011, 222. По увођењу наведених ограничења, проценат условно отпуштених у популацији лица која су напустила установе спао је на око 11%. Вид. *Извештај о раду Управе за извршење кривичних санкција за 2012. годину*, Министарство правде РС, Београд 2013, 93.

⁶⁹ Какве су „припремање оброка, напитака или хране ван простора предвиђеног у ту сврху“, „тетовирање“, „међусобна купопродаја, одеће, обуће, лекова или других ствари“, „удаљавање из радионице завода без одобрења“ ... Због тога З. Стојановић сматра да би се ограничење могло односити само на теже дисциплинске преступе. Вид. Зоран Стојановић, „Систем казни у кривичном праву Србије и потреба његовог даљег усавршавања“, *Казнена реакција у Србији – V део* (ур. Ђ. Игњатовић), Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2015, 10.

⁷⁰ Услов је да осуђеном не буде изречена нова дисциплинска мера у року од године дана од дана када је изречена таква мера за лакши и три године за тежи дисциплински преступ.

Б) други, факултативни режим условног отпуста („суд може отпустити“) постоји за: 1) вишеструке рецидивисте (више од три пута правноснажно осуђени на безусловну казну затвора); 2) учиниоце којима су изречена казне затвора од 30 до 40 година; и 3) оне који су осуђени за одређена кривична дела: дела против човечности и других добара заштићених међународним правом; дела против полне слободе; насиље у породици, неовлашћено стављање у промет опојних дрога, дела против уставног уређења и безбедности Републике, примање и давање мита; и дела одређена Законом о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала (итет)а, корупције и других тешких кривичних дела.

Када се ради о набрајању под 3), поставља се питање по ком се критеријуму на истом месту нашли геноцид, силовање, насиље у породици, диловање дроге, корупција (по два основа), укључујући и давање мита? И зашто се ту нису нашла дела која су без сумње опаснија од неких која са на списку налазе?⁷¹ Још значајније је питање концепцијске природе: модел условног отпуста би требало да има у виду пре свега личне црте учиниоца, а не врсту дела које је извршено.⁷²

Најзад, Закон о посебним мерама за спречавање вршења кривичних дела против полне слободе према малолетним лицима из 2013. године предвиђа да се лице које је извршило оваква дела уопште *не може условно отпустити* (нити кривично гоњење и извршење казне за таква дела застарева).⁷³

Очигледно, под утицајем нараслог пеналног популизма и тенденција заостравања ретрибуције, по узору на англосаксонске

⁷¹ Попут на пример разбојништва са којим у Србији, како подаци показују, већ дуже времена имамо значајан проблем. Вид. Ђорђе Игњатовић, *Компарација криминалитета и казнене реакције: Србија – Европа*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2013, 56.

⁷² Истине ради, треба нагласити да се већина наведених ограничења није налазила у Предлогу ЗИД КЗ из те године и да су плод амандманских интервенција посланика. Тако се, и то не по први пут, догодило да стручна комисија дуже време посвети припреми радне верзији неког законског текста из кривичне материје; Министарство правде га претвори у Предлог који затим буде прихваћен на седници Владе. И онда се у скупштинској дискусији посланици опозиције, али и представници владајуће странке такмиче ко ће више изменити предложени текст.

⁷³ Овим законом уведена су, дакле, решења која су супротна одредбама Општег дела КЗ и то није једини случај такве врсте у нашем праву. То доводи до једне концепцијске дилеме – да ли КЗ има основа да се више назива Закоником јер је очигледно да ни фундаментални принципи садржани у њему не важе за све случајеве. О правним питањима која отвара тај тзв. Маријин закон. Вид. Бранислав Ристивојевић, „Актуелна питања садашњег стања материјалног кривичног законодавства“, *Актуелна питања кривичног законодавства* (ур. С. Бејатовић), Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Златибор 2012, 58 и даље.

земље, кривични законодавац у Србији се определио за сужавање примене института условног отпуста. Није јасно како је могуће да је на овим просторима тај режим био либералнији у време Краљевине Југославије, државе бремените свакојаким турбуленцијама, или у време непосредно после страхаота Другог светског рата који је код нас имао црте и грађанског рата, него на почетку XXI века?

Ако се можемо сложити да је требало преиспитати решење по коме је условни отпуст требало дозволити после издржане трећине казне,⁷⁴ остале измене – осим оне која се састоји у могућности да се осуђени обавезе да испуни обавезе предвиђене кривичноправним прописима – представљају непотребно ограничавање – чак у великој мери и онемогућавање – примене условног отпуста.

Па и та измена која је имала оправдање јер је била на линији у свету широко распрострањене праксе да се уз условни отпуст предвиде и неки облици ванинституционалног третмана и надзора, у првом тренутку застала је на пола пута: све до 2014. године, радило се о оним обавезама које се могу наложити уз општи модел условне осуде (да осуђени у одређеном року накнади штету коју је прибавио кривичним делом или врати имовинску корист прибављену на тај начин).

И онда се догодило нешто што код нас није реткост у кривичној материји: насупротив изричитој одредби КЗ, важећи Законик о кривичном поступку (ЗКП) предвидео је могућност да осуђени за време условног отпуста буде под електронским надзором. Писци Коментара ЗКП-а наводе да је тиме „донекле проширена одредба КЗ“ и „да постоји извештај несклад“ између одредаба два законика. Као и да условно отпуштени има пуну слободу кретања уз електронско праћење.⁷⁵ Сличну одредбу садржао је и ранији ЗИКС, док сада важећи у вези с условним отпустом само обавезује завод да суду достави извештај и мишљење о степену испуњености програма поступања и о оправданости условног отпуста.

Нешто више одредаба о извршењу условног отпуста садржи Закон о извршењу ванзаводских санкција и мера (ЗИВСМ). У њему се надлежном пробационом службенику⁷⁶ као једна у надлежности ставља и надзор над условно отпуштеним и подршка том лицу да

⁷⁴ Има основа тврдња да је могућност да се суспендује извршење две трећине изречене казне криминално-политички дубиозно и да може представљати основ за арбитрност. Вид. З. Стојановић (2012⁴), 219.

⁷⁵ Горан П. Илић *et al.*, *Коментар законика о кривичном поступку*, Службени гласник, Београд 2013, 1133.

⁷⁶ Према терминологији ЗИВСМ, ради се о „поверенику“ запосленом у „организационој јединици надлежној за алтернативне санкције („Повереничка служба“) унутар Управе за извршење кривичних санкција“.

поштује ограничења која је изрекао суд, а у Глави петој наводи се како се надзор спроводи уколико је суд у одлуци о условном отпусту одредио да је осуђени дужан да да испуни једну од осам изричито наведених обавеза, од којих је већина предвиђена у КЗ код условне осуде са заштитним надзором.⁷⁷ Пробациони службеник утврђује и прати програм извршења условног отпуста. При томе сарађује са свим органима укљученим у надзор, а задужен је и да извештава суд о испуњености односно неиспуњавању обавеза које су осуђеном одређене.

Процесне одредбе садржане у ЗКП-у које се односе на „поступак за пуштање на условни отпуст“ предвиђају да поступак покрећу осуђени или његов бранилац, а да одлучује веће састављено од тројице судија суда који је судио у првом степену. Ако су испуњени законски услови за подношење молбе, веће ће затражити извештај од завода у коме осуђени издржава казну о околностима које говоре о томе да ли је остварена сврха кажњавања и од пробационог службеника. На рочиште, председник већа обавезно позива јавног тужиоца који поступа пред тим судом, браниоца осуђеног (с тим што ће се рочиште одржати иако овај на њега не дође), представника завода у коме осуђени издржава казну затвора и то само уколико је извештај позитиван; позивање осуђеног на рочиште није обавезно – биће позван ако председник већа процени да је његово присуство потребно. Дакле, у питању је изузетак, а не правило.

Ове одредбе значе да се (негативна) одлука може донети и када се пред већем појави само јавни тужилац, што никако није у складу са значајем и природом условног отпуста. Посебно се може оспорити решење по коме се осуђени на рочиште позива само изузетно. Ако се већ разматра могућност да се неко лице нађе на слободи, шта је природније него да га они који одлучују виде и саслушају јер је то много значајније од чисто формалних критеријума. Такође, нарочито у случају негативног извештаја из завода, неопходно је да осуђени чује прецизне разлоге зашто се процењује да му не треба одобрити условни отпуст. И не само да их саслуша, него и да на њих одговори.

У процесним одредбама постоји још једна ствар коју треба поменути. У духу основне неизречене, али очигледне логике по којој би условни отпуст представља редак изузетак, ЗКП у делу о одлукама којима се окончава рочиште од суда тражи да посебно

⁷⁷ И овде се помиње примена електронског надзора, који не може трајати дуже од једне године, нити дуже од трајања условног отпуста. Такође, извршен је покушај да се заобилажењем КЗ који не познаје заштитни надзор уз условни отпуст, овај ипак уведе насупрот елементарној правној логици да пропис који је намењен уређењу извршења кривичних санкција не може садржати материјалноправне одредбе.

има у виду процену ризика осуђеног, успешност у извршавању програма поступања, ранију осуђиваност, животне околности и очекивано деловање условног отпуста на осуђеног. Судије би, дакле, требало да буду не само познаваоци правних наука, него и наука о човеку и методологије предвиђања индивидуалног криминалног понашања, најзад, ваљало би да их краси и видовитост. Ако се томе дода и утицај јавности и начин на који медији третирају повремене случајеве поврата током трајања условног отпуста, јасно је зашто им је једноставније да не одобре ову меру.

Излагање о условном отпусту у нашем праву прилика је да се размотри место и улога судије за извршење кривичних санкција. Њихово увођење у нови ЗИКС 2014. било је стручној и научној јавности представљено како је то једна од најзначајнијих новина у том закону. Заиста, оно је нудило прилику не само да се права осуђених лица боље заштите, него и да се уједначи пракса у тумачењу норми кривичног извршног права и оно још више приближи стандардима које промовишу УН и европске регионалне организације. По логици ствари, подразумевало се да је улога судије за извршење од значај и за поступање по молбама за одобравање условног отпуста. Неколико радних верзија овог закона предвиђало је да он буде обавезни учесник на рочишту на коме се одлучује о пуштању осуђеног на условни отпуст. Са пуно основа јер, он је тај који има сазнања о стварном стању права и положају осуђених у казненој установи, он одлучује о њиховим захтевима за судску заштиту, као и о жалбама против одлука управника завода и директора Управе за извршење кривичних санкција. Међутим, коначан текст ЗИКС-а је потпуно изоставио судију за извршење из наведеног поступка. Тако се и овој ствари стало на пола пута.

4. ЗАКЉУЧАК

Шта даље радити с условним отпустом у Србији? О томе очигледно нема јасне представе ни у законодавству, а још мање у пракси. Намерно дат детаљнији приказ лутања на законодавном плану у периоду од престанка постојања Државне заједнице СЦГ то најбоље показује. У том периоду неповерење према примени условног отпуста достигло је врхунац. Уз оно што би се могло означити као правна анархија. У њој процесни и извршни закони регулишу институте општег дела материјалног кривичног права, посебни закони донети после успешно изазваног таласа моралне панике дерогирају његова општа начела. Тако смо дошли у ситуацију да, противно трендовима у модерним кривичним наукама уводимо забрану условног отпуста за

учиниоце одређених кривичних дела, по узору на неке државе у саставу САД-а.⁷⁸

Стање у пракси судова је још озбиљније: у страху да ће се јавност узбунити уколико се деси да неко условно отпуштено лице изврши за време трајања казне ново кривично дело, судска већа се нерадо одлучују да поступе по молбама осуђеника, чак и када су испуњени сви законски услови за то. Образложење није тешко наћи. Они прећутно или изричито наводе да нема извесности да осуђени будуће – уопште, а не док траје казна коју издржава – неће вршити кривична дела. Не треба трошити речи колико је такво тумачење лишено смисла јер сви који су бар летимично упознали криминолошке науке знају да се ни за једног човека не може тврдити да под одређеним околностима неће извршити неко кривично дело.

Залагање за ширу примену условног отпуста не може почивати само на аргументацији да су нам казнионице и даље препуњене; још мање се оно може засновати позивањем на апстрактни хуманизам; потребно је проширити свест да је сужавање примене условног отпуста лоше криминално политичко решење и да је препрека спровођењу делотворног пенитенцијарног третмана. Ако нисмо у стању да мотивишемо осуђенике да у том процесу учествују, шансе да утичемо да нам се не врате у заводе пре но што смо завршили процедуру њиховог отпуштања су никакве. Време је, дакле, да схватимо да је условни отпуст важан део казног система савремених држава, како у погледу подизања ефективности заводског система, тако и још прагматичније – у помоћи коју пружа управљању заводском популацијом.

При томе требало би имати на уму две ствари:

а) институт условног отпуста је константно изложен критикама које нису у вези само са кампањама до којих доводе повремени тешки злочини извршени од условно отпуштених, него у много општије: тврди се да шеме ранијег отпуста значе да је јавност била у заблуди или је обавештена о једној привременој ствари – о казнама затвора које су изречене, а не о оним које осуђени заиста издржавају;⁷⁹

б) он је такође повезан с различитим емотивним стањима осуђеника. Колико год позитивна одлука код њега изазивала еуфорију, излазак из установе често резултује озбиљним незадовољством и фрустрацијом;⁸⁰

⁷⁸ Да ли случајно, у једном тренутку је у оптицају било и увођење казне доживотног затвора. Али то није тема овог рада, иако би се тиме отворно и низ питања везаних за условни отпуст.

⁷⁹ J. Bennett, 200.

⁸⁰ Вид. S. Torres, 1125.

Због свега наведеног, време је да се на миру (а не у стањима медијских кампања и скупштинских надметања ко ће предложити решење које више одговара уху застрашеног грађанина, сутрашњег бирача)⁸¹ размотримо шта ћемо с условним отпустом и то кроз анализу осам следећих питања:

1. постоје ли осуђени којима ни у ком случају не треба дозволити условни отпуст?
2. треба ли у нашем правном систему поново дозволити условни отпуст после половине издржане казне?
3. како појаснити услове за одобравање условног отпуста?
4. постоји ли потреба да се одлучивање о условном отпусту врати посебној комисији?
5. да ли је потребно преиспитати правила поступка пред органом који спроводи поступак?
6. шта је потребно променити у поступању с отпуштеним како би се смањио ризик поврата?
7. како реаговати на медијске кампање које окрећу јавност против самог постојања условног отпуста?
8. који задатак стоји пред истраживачима у кривичним наукама?

Покушаћемо да у даљем излагању одговоримо на постављена питања – једно по једно користећи се, уз остало, и указивањем на упоредна решења и међународне стандарде. Што се ових последњих тиче, било би много лакше када би се ствар око условног отпуста решила доношењем јединствених правила Савета Европе или Европске уније; тада бисмо ми на „дугом путовању за Јевропу“ били дужни да та правила уградимо у свој правни систем. Међутим, тешко да ће у скорој будућности бити створен такав јединствени европски модел, па ћемо се вратити одговарању на постављена питања:

ад 1. међународни стандарди су јасни: ниједном осуђеном, па ни и онима којима је изречена казна доживотног затвора, не треба ускратити могућност условног отпуста; ако до сада нико није осетио потребу да оспори уставност решења из закона намењеног спречавању сексуалне виктимизације малолетника, не значи да ће оно опстати када се о њему буде изјаснио Европски суд за људска права. Или када у поступку отварања поглавља у процесу придруживања

⁸¹ Чини се да су за казнену реакцију најпогубније ситуације када дође до слагања власти и опозиције (енг. *bipartisan*) јер су оне кумовале највећем броју, с правног становишта, катастрофалних решења. Чини се да би ону стару изреку требало преформулисати у: „не дај Боже да се они сложе“.

ЕУ страни експерти увиде да условни отпуст у Србији не регулише само КЗ;

ад 2. када се ради о формалном услову, треба се вратити на решење по коме за највећи број осуђеника постоји могућност условног отпуста после издржане половине казне затвора.⁸² Садашње решење о 2/3 издржане казне важило би само за рецидивисте и осуђене који су своје криминалне склоности показала вршењем одређених (списак би требало брижљиво саставити) кривичних дела;

ад 3. садржински услов за одлучивање о условном отпусту требало би тако преформулисати тако што би поред задржавања формулације о невршењу дела док траје казна коју издржава, требало прецизирати услове на начин како то раде неки други законодавци;⁸³

ад 4. ако се ради о праву осуђених, а условни отпуст то јесте, предлоге за враћање на раније решење по коме је одлучивало тело (комисија) формирано од управног органа не би требало усвојити;

ад 5. правила поступања пред судским већем које одлучује требало би променити у неколико праваца: пре свега, увести обавезно присуство осуђеног о коме се одлучује и то целим током рочишта, уз његово право да се изјасни; подразумева се да би и представник завода морао у сваком случају присуствовати и јасно образложити став заводске администрације. Такође, рочиштима би морао присуствовати и надлежни судија за извршење (без права одлучивања). Најзад, још две ствари, иако само делимично у вези с питањем – одлука судског већа би неизоставно морала бити детаљно образложена уз анализу разлога који су утицали да буде таква; веће које одлучује по жалби не би требало да се изјашњава само о томе да ли је у поступку поштована форма, него и да се позабави суштином – аргументима на којима се заснива оспорена одлука;

ад 6. можда највећа слабост праксе везане за условни отпуст у Србији је неспремност оних који би требало да пруже помоћ и

⁸² Ово се нарочито односи на лица која немају криминалне склоности, чија дела су плод стицаја околности или непромишљености. Њима би судови у другим земљама изrekli неку од алтернатива казне затвора. Како наши судови још увек имају резерве према тим санкцијама, а и под притиском ретрибутивне јавности, изричу им и даље казне затвора.

⁸³ Тако италијански наводи: а) посебно залагање у радним активностима; б) посебно ангажовање и значајни резултати у образовању и професионалној обуци; в) активно учешће у организовању и спровођењу културних, рекреационих и спортских активности; г) осетљивост и спремност да се помогне другим осуђеницима, морална подршка онима који имају личне проблема; д) одговорно понашање у турбулентним ситуацијама у заводу, напори да се разумно реше ситуације у којима се испољава колективни став осуђених; њ) остала понашања које показују цивилизованост. Вид. Carlo Brunetti, Marcello Ziccone, *Manuale di diritto penitenziario*, Casa Editrice La Tribuna, Piacenza 2005, 561.

подршку свим, па и условно отпуштеним лицима да одговоре том задатку. Тешко да ће се ситуација у том погледу изменити без обзира на медијски добро пропраћене акције са отварањем „повереничких канцеларија“ по градовима Републике. Начин на који су ове канцеларије институционално устројене (део су пенитенцијарног система), критеријуми који се траже за вршење послова и пракса да се ту половину радног времена ангажују запослени у казним заводима не дају наду да ће се у том погледу стање ускоро променити;

ад 7. медији у постсоцијалистичким земљама су се од „гласника добрих вести“ трансформисали у „гласнике лоших вести“ (Н. Кристи). Једна од омиљених активности им је да застрашују грађане, а случајеви кривичних дела извршених од лица на условном отпусту су им омиљена тема. Поставља се питање зашто се надлежни носиоци јавних функција не оглашавају у таквим ситуацијама како би објаснили да појединачни случајеви не могу довести у питање читав институт условног отпуста. Узалуд указивање да би то било корисно за опште добро. Пре свега због пеналног популизма јер би им то вероватно оборило рејтинг у анкетама о популарности. На њихову жалост, ту их не могу заменити дежурни „аналитичари“ и самозвани „експерти“;⁸⁴

ад 8. кривичне науке код нас дуго занемарују ову тему и не могу избећи приговор да су и оне, бавећи се „атрактивнијим“ и уноснијим темама допринели стању у коме се налазимо. Неопходна су нам темељна истраживања о томе коме се и из којих разлога одобрава / ускраћује условни отпуст, колики је проценат опозивања, какве су последице примене / одбијања на понашање осуђеног и, најзад, шта би у систему требало мењати.

ЛИТЕРАТУРА (REFERENCES)

- Ambrož, M., Stubbs, K., „Conditional Release (Parol) in Slovenia: Problem and Possible Solutions“, *The Prison Journal* 4/2011.
- Barry, J., „Alexander Maconochie“, *Pioneeres in Criminology* (ed. H. Mannheim), Stevens & Sons Ltd, London 1960.
- Bennett, J., „Parole“, *Dictionary of Prison and Punishment* (eds. Y. Jewkes, J. Bennett), Cullompton 2008.

⁸⁴ Ако смо се већ определили да ангажујемо саветнике из Енглеске, требало би их замолити да испричају шта је Винстон Черчил одговорио опозицији када су га у Парламенту напали зато што су казнионице почеле да се греју, а осуђеници добили пристојну храну. Или, још боље, како је говорио против казне доживотног затвора.

- Brunetti, C., Ziccone M., *Manuale di diritto penitenziario*, Casa Editrice La Tribuna, Piacenza 2005.
- Christie, N., „A suitable amount of crime“, *Visiting Expert's Papers n° 67*. www.unafei.org.jp/english/pdf/rs_No67-05VE_christie.pdf, 20. јул 2015.
- Долениц, М., Маклецов, А., *Систем целокупног кривичног права Краљевине Југославије*, Издавачко и књижарско предузеће Геца Кон, Београд 1935. (Dolenc, M., Maklecov, A., *Sistem celokupnog krivičnog prava Kraljevine Jugoslavije*, Izdavačko i knjižarsko preduzeće Geca Kon, Beograd 1935)
- Dominique, R., „Actuarial Justice“, *Encyclopedia of Prisons & Correctional Facilities* (ed. M. Bosworth), Sage, Thousand Oaks 2005.
- Dupont, L., Fijnaut, C., *International Encyclopedia of Laws – Belgium*, Kluwer Law and Taxation Publishers, Deventer 1993.
- Freely, M., Simon, J., „The New Penology: Notes on the Emerging Strategy of Corrections and Its Implications“, *Criminology* 4/1992.
- Heath, J., *Eighteenth Century Penal Theory*, Oxford University Press, London 1963.
- Howard, J., *The State of Prisons*, J.M. Dents & Sons, London 1929.
- Hughes, R., *The fatal shore*, Vintage, New York 1988.
- Игњатовић, Ђ., „Извршење ванзаводских кривичних санкција и мера: међународни извори“, *Казнена реакција у Србији – III део* (ур. Ђ. Игњатовић), Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2013. (Ignjatović, Đ., „Izvršenje vanzavodskih krivičnih sankcija i mera: međunarodni izvori“, *Kaznena reakcija u Srbiji – III deo* (ur. Đ. Ignjatović), Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd 2013)
- Игњатовић, Ђ., *Компарација криминалитета и казнене реакције: Србија – Европа*, Правни Факултет Универзитета у Београду, Београд 2013. (Ignjatović, Đ., *Komparacija kriminaliteta i kaznene reakcije: Srbija – Evropa*, Pravni Fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd 2013)
- Игњатовић, Ђ., „Криминалитет државе“, *Казнена реакција у Србији – V део* (ур. Ђ. Игњатовић), Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2015. (Ignjatović, Đ., „Kriminalitet države“, *Kaznena reakcija u Srbiji – V deo* (ur. Đ. Ignjatović), Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd 2015)
- Игњатовић, Ђ., *Право извршења кривичних санкција*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2014. (Ignjatović, Đ.,

- Pravo izvršenja krivičnih sankcija*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd 2014)
- Илић, Г. П. *et al.*, *Коментар законика о кривичном поступку*, Службени гласник, Београд 2013. (Ilić, G. P. et al., *Komentar zakonika o krivičnom postupku*, Službeni glasnik, Beograd 2013)
- Илић, З., Јованић, Г., *Затвор и / или слобода под надзором*, Факултет за специјалну едукацију и ресоцијализацију, Београд 2011. (Ilić, Z., Jovanić, G., *Zatvor i / ili sloboda pod nadzorom*, Fakultet za specijalnu edukaciju i resocijalizaciju, Beograd 2011)
- Johnson, H., Wolfe, N., *History of Criminal Justice*, Anderson Publishing, Cincinnati 1996.
- Martinson, R., „What works? Questions and answers about prison reform“, *Public Interest* 2/1974.
- Маконочије, А., *Secondary Punishment / The Mark System*, John Ollivier, London 1848.
- Marino, R., *Codice Penale*, Edizione Simone, Napoli 1987.
- Paterson, A., „Recidivism and the Indeterminate Sentencing“, *Paterson on Prisons* (ed. S. Ruck), Frederick Muller Ltd, London 1951.
- Павловић, М., „Слабост кривичне пресуде у Србији крајем XIX и почетком XX века“, *Анали Правног факултета у Београду* 2/2007. (Pavlović, M., „Slabost krivične presude u Srbiji krajem XIX i početkom XX veka“, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu* 2/2007)
- Petersilia, J., *Parole and prisoner reentry in the US, Perspectives*, American Probation and Parole Administration, Lexington 2000.
- Petersilia, J., „Parole“, *Encyclopedia of Prisons & Correctional Facilities* (ed. M. Bosworth), Sage, Thousand Oaks 2005.
- Petersilia, J., *When Prisoners Come Home – Parole and Prisoner Reentry*, Oxford University Press, Oxford 2003.
- Прадел, Ж., *Компаративно кривично право– санкције* (превод), Пф УБ, Београд 2009. (Pradel, Ž., *Komparativno krivično pravosankcije* (prevod), Pf UB, Beograd 2009)
- Ристивојевић, Б., „Актуелна питања садашњег стања материјалног кривичног законодавства“, *Актуелна питања кривичног законодавства* (ур. С. Бејатовић), Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Златибор 2012. (Ristivojević, B., „Aktuelna pitanja sadašnjeg stanja materijalnog krivičnog zakonodavstva“, *Aktuelna pitanja krivičnog zakonodavstva* (ur. S. Bejatović), Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu, Zlatibor 2012)
- Rodrigues, G., *Canada Criminal Code*, Carswell, Toronto 2001.

- Seiter, R., *Corrections: An Introduction*, Prentice Hall, Upper Saddle River 2005.
- Соковић, С., „Савремене глобалне тенденције у контроли криминалитета (карактеристике, перспективе и осврт на домаће прилике)“, *Crimen – časopis za krivične nauke* 2/2011. (Soković, S., „Savremene globalne tendencije u kontroli kriminaliteta (karakteristike, perspektive i osvrt na domaće prilike)“, *Crimen – časopis za krivične nauke* 2/2011)
- Соковић, С., „Условни отпуст – спорна питања и савремена нормативна решења“, *Crimen – časopis za krivične nauke* 1/2014. (Soković, S., „Uslovni otpust – sporna pitanja i savremena normativna rešenja“, *Crimen – časopis za krivične nauke* 1/2014)
- Срзентић, Н., „Први конгрес УН за сузбијање криминалитета и поступање са осуђеницима“, *Архив за правне и друштвене науке* 4/1956. (Sržentić, N., „Prvi kongres UN za suzbijanje kriminaliteta i postupanje sa osuđenima“, *Arhiv za pravne i društvene nauke* 4/1956)
- Stohr, M., Walsh, A., Hemmens, C., *Corrections – A Text / Reader*, Sage, Los Angeles 2009.
- Стојановић, З., *Коментар Кривичног законика*, Службени гласник, Београд 2012⁴. (Stojanović, Z., *Komentar Krivičnog zakonika*, Službeni glasnik, Beograd 2012⁴)
- Стојановић, З., „Систем казни у кривичном праву Србије и потреба његовог даљег усавршавања“, *Казнена реакција у Србији – V deo* (ур. Ђ. Игњатовић), Правни факултет УБ, Београд 2015. (Stojanović, Z., „Sistem kazni u krivičnom pravu Srbije i potreba njegovog daljeg usavršavanja“, *Kaznena reakcija u Srbiji – V deo* (ur. Đ. Ignjatović), Pravni fakultet UB, Beograd 2015)
- Стојановић, З., „Условни отпуст: проблеми и перспективе“, *Зборник Правног факултета у Загребу*, 1–2/1984. (Stojanović, Z., „Uslovni otpust: problemi i perspektive“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 1–2/1984)
- Таховић, Ј., *Коментар Кривичног законика*, Савремена администрација, Београд 1957. (Tažović, J., *Komentar Krivičnog zakonika*, Savremena administracija, Beograd 1957)
- Torres, S., „Parole“, *Encyclopedia of Criminology* (eds. R. Wright, M. Miller), New York 2005.
- Tournier, P., *Systems of Conditional Release (Parole) in Member States of the Council of Europe* – <https://champpenal.revues.org/378>, 9. септембар 2015.

Travis, J., Sarah Lawrence, *Beyond the Prison Gates: The State of Parole in America*, The Urban Institute Justice Policy Center, Washington DC 2002.

Van Zyl, Smit D., Spencer, J., „The European dimension to the release of sentenced prisoners“, *Release from Prison – European policy and practice* (eds. N. Padfield, D. van Zyl Smit, F. Dünkel), Routledge, London 2010.

Ђорђе Игњатовић, PhD

Full Professor

University of Belgrade, Faculty of Law

PAROLE – LEGAL AND PENOLOGICAL ANALYSIS

Summary

This paper firstly points out to historical and comparative state of parole in American and European law, which is an introduction into analysis of transformation in its regulation in criminal substantial, procedural and enforcement law in Serbia. Today there are two models (obligatory and discretionary) of parole, which is allowed after 2/3 of the served sentence of imprisonment. At the same time special Code on prevention of sexual victimization of juveniles – contrary to the Criminal Code–abolishes a possibility of earlier release of all offenders of sexual crimes against juveniles.

The author argues in favor of abolishment of parole prohibition for any category of offenders; restoration of the rule that half of the served sentence of imprisonment is a condition for consideration of request to be released on parole (only exceptionally for recidivists and those whose criminal habit has been proven conditional release would be allowed after 2/3 of served sentence); proposes specification of substantial requirements for approval; retention of solution that the court decides on conditional release, but with obligatory invitation of convicted person who would be entitled to comment on allegations made at hearing; judge for execution should also attend the procedure; an explanation must be justified by precise reasons which were decisive for the court; the appellate court should not only deal with formal aspects of procedure in deciding on contested verdict, but also with merits of arguments on which it is based; politicians should publicly explain the importance of parole in situations that make the public concerned because of media reporting about incidents

in which conditionally released persons commit serious crimes; finally criminological sciences should be engaged in research that would help in searching for a suitable model of parole, which would be in accordance with international instruments and jurisprudence of the European Court of Human Rights.

Key words: *Parole. – Convicted persons. – Privileges. – Recidivism. – Prisons. – Overcrowding.*

Article history:

Received: 19. 1. 2016.

Accepted: 16. 5. 2016.